

КОНЦЕПЦІЯ ЛІРИЧНОГО ГЕРОЯ У ТВОРАХ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ ДООМІГРАЦІЙНОГО ПЕРІОДУ

Анотація. У статті розглядається динаміка ліричного героя у творах Олександра Олеся доеміграційного періоду, його «журба і радість», настроєві домінанти та особливості світовідчуття.

Ключові слова: художня картина, ліричний герой, еміграція, стильові домінанти.

Аннотация. В статье рассматривается динамика лирического героя в произведениях А.Олеся доэмиграционного периода, его «печаль и радость», настроенческие доминанты и особенности мироощущения.

Ключевые слова: художественная картина, лирический герой, эмиграция, стилевые доминанты.

Summary. This article deals with the dynamics of the lyrical character in the works of O. Olesya of the pre-immigration period, his 'sorrow and joy', spirits dominants and peculiarities of his attitude to the world.

Key words: artistic description, lyric character, emigration, style dominants.

Українська поезія першої половини ХХ ст. окреслилась у специфічних модернізованих рисах, зумовлених появою нових ліричних талантів із самобутньою національною манерою відображення дійсності. Український модернізм передусім постав як новий напрям у літературі, він репрезентував можливості письменників із характерним національним світобаченням. Художня свідомість переживала складний період формування. У таких суспільно-літературних обставинах виформовувалася творчість одного з найталановитіших ліриків України – Олександра Олеся. Його життєве кредо – жити і творити для України, народу, любити і співпереживати, тому-то «журба і радість» були невід’ємними в усій його доеміграційній та еміграційній творчості.

Неповторність його таланту літературна критика відразу оцінила. І.Франко привітав першу збірку «З журбою радість обнялась», хоча іронізував над «інтимністю» його подій, С.Єфремов назвав поета «першорядним ліриком». Творчість Олександра Олеся досліджували М. Зеров, В. Петров, М. Грушевський, Н. Шумило, Л. Голомб, В. Яременко та ін.

Мета статті – дослідити динаміку ліричного героя в художньому світі поезій Олександра Олеся різних років.

Завдання статті – з’ясувати джерела активності ліричного героя поезії Олександра Олеся доеміграційного періоду; виявити й проаналізувати особливості багатогранних зв’язків ліричного героя з дійсністю.

Олександра Олеся вважають зачинателем жанру романсової лірики в українській літературі. Його ліричні поезії – відгомін душі поета, світ, який він вибудовував у радості й журбі. Письменник зізнавався у тому, що не знає, що потужніше у його душі – журба чи радість? Ці почуття переплелися і в його творах. Мотиви його поезії різнопланові: від інтимно-пейзажних до громадянсько-патріотичних. Для письменника природа, любов, доля рідної України є невід’ємними у всьому його художньому доробку. Поезії містять глибокі від-

гомони душі, оскільки ліричний герой (а почасти це сам автор) співпереживає з усім, що відбувається.

Вагомою складовою художньої моделі світу Олександра Олеся є ліричний герой, крізь призму сприйняття якого осягається вся поетична система. У творах митця ліричний герой виступає творцем світу; він різнобічно сприймає реальну дійсність і є «речником» світогляду автора. Моделюючи образ ліричного героя, автор багатоаспектно висвітлює свою життєву позицію, виокремлює найхарактерніші риси, що визначають авторське бачення дійсності.

Як відомо, про ліричного героя йдеться у працях Ю. Тинянова, М. Бахтіна, Л. Гінзбург, Г. Гуківського, Д. Максимова та ін. Так, скажімо, Л. Гінзбург констатує, що «ліричний герой, не тільки суб’єкт, а й об’єкт твору» [1, с. 15]. Дослідниця зауважує на зосередженості ліричного героя на своїх почуттях. Про ототожнення автора і ліричного героя наголошував М. Бахтін, підкреслюючи, що «автор і герой – дві принципово різні естетичні категорії, які можуть не дотикатися і водночас бути суттєво різними» [2, с. 63]. З таких позицій можна розглядати героя як уподібнення (можливо, присутність) автора та автора, який бере на себе функцію ліричного героя, передаючи власні співпереживання.

У поезіях Олександра Олеся виявляємо автора, який утілює поєднання «я»-«я» (Ю. Борев), тобто внутрішню взаємодію людини з собою. У корпусі творів доеміграційного періоду художньо фіксується усвідомлення людиною себе як особистості, а також означаються конфлікти свідомості й підсвідомості, діалектика душі. Ліричний герой Олександра Олеся і сам автор становлять єдине ціле у моделюванні художнього світу.

У поетичній творчості Олександра Олеся художній світ оприявнюється крізь призму сприйняття його ліричним героєм. Поет, створюючи ліричного героя, акцентує на його індивідуальних характеристиках, що виявляються носіями авторських поглядів і задумів. Двоєдність *ліричний ге-*

рой – автор – нероздільний ланцюг у художній концепції творів. Ліричний герой у поезіях Олександра Олеся представлений як цілісний образ, сутність якого виявляється крізь функціонування душі поета. Ліричний герой ранніх поезій письменника втілює романтичний характер, він зачудований навколишнім світом:

*Ах скільки, струн в душі дзвенить [5, с. 53],
Пташко! Будь рада теплу і весні,
Кинь жалкувати по долі...
Слухай: навколо лунають пісні,
В сонці купається поле [5, с. 53].*

Ліричний герой радіє життю, відчуває його гармонію, він сповнений віри і надій.

У першій збірці «З журбою радість обнялась» представлені поезії Олександра Олеся, в яких відбивається єдність громадянського й особистого. Поет із юнацькою впевненістю й щирими настроями відтворив революційне піднесення епохи. Ліричний герой поезій збірки має мінливі настрої, спричинені зовнішніми і внутрішніми чинниками. Журливі й радісні настрої відповідали вразливій душі поета. Він співпереживав із народом:

*Я більше не плачу... я муку свою
В кайдани навік закую:
Народ мій закутий в кайдани,
Горять його рани...
Душу свою
Я ранам його віддаю [4, с. 79].*

Щирість цих рядків полягає у прагненні служити рідному народу. Ліричний герой наділений світосприйманням Олександра Олеся й усвідомленням ролі поета в суспільному житті.

Психосвіт Олександра Олеся зазнає змін. Письменник, будучи людиною романтично-емоційного характеру, розкривав у поезіях не просто суспільне життя, а й виносив справедливий вирок революційним силам («Вам сказано – любіть братів», «Міцно і солодко кров'ю упившись» та ін.). Поява нового типу ліричного героя продукувала нову концепцію поезій Олександра Олеся, вибудовувала цілісну картину світу у творах митця: нова форма, новий високоемоційний ліричний герой, прагнення підготувати народ до реальних шляхів виходу з революційного процесу. Позитивний ліричний герой Олександра Олеся – людина активна й діяльна, здатна на оновлення суспільства.

Ліричний герой поезії Олександра Олеся сповнений віри в духовні й революційні сили українського народу («Ой не квітни весно...», «Сніги в гаю» та ін.), інколи впадає в розпач, але в основному його вчинки відповідають проголошеним ідеям. Причиною таких дій стає нечіткість уявлень про конкретні шляхи боротьби народу. Він не до кінця розуміє «сліпий» народ і сумує від його бездієвості та безсилства:

*В країні мертвій і безплідній,
В країні зради і п'їтьми.
Забутий Богом і людьми
Сумує жертвенник народний... [4, с. 119].*

Сила віри й розуму переважає, позиція ліричного героя проявляється в активності дій, у щирому сприйнятті світу й спроектована на світле майбутнє. У таких поезіях Олександра Олеся, як «Я хочу вам про рідний край сказати...», «Я більше не плачу» тощо відчутна радість ліричного героя, який захоплюється пробудженням народу, нечуваними змінами у суспільстві:

*О, ще не всі умерли жалі,
Не всі проспівали пісні,
Не всі захмарилися долі, –
Ще кров кипить, клекоче в шалі,
І серце б'є, як дзвін, в мені,
І вся душа в огні [4, с. 148].*

Олександр Олесь свято вірив у відродження нації. Пізніше, перебуваючи в еміграції, він напише: «Я глибоко вірю, що наша нація, як яблука в березні. Сіють сніги, б'ють морози, ламається гілля під кригою, а бруньки налились по вінця і ледве витримують животрепетну силу. Засяє сонце, придуть декілька теплих днів, і яблуня зацвіте рожевим цвітом. Я в це вірю, і тому хочеться жити [6, с. 104].

Природа була не лише тлом дій ліричного героя, а й виразником його психологічних станів. Уміння відчувати спів гаїв, тишу полів і степів, вловлювати їх найтонші звуки – характерні риси світовідчуття ліричного героя поезій Олександра Олеся. Концепція «Я – все» (за Ю. Боревим) пояснює єдність людини з оточуючим простором. У творах цього письменника все оживає, рухається. «Хто читав його поезії, – зауважував Ю. Сірий, – той, певне, відчував, якою любов'ю перейняті вони до природи та як яскраво змальовує поет. Природа в його віршах оживає. З вами розмовляють і зорі, і гори, і рослини. У тих місцях своїх віршів, де Олесь змальовує природу, ви бачите прекрасні образи, живі, повні кольорів і звуків. Ця любов до природи лишалася у нього до останніх днів» [5, с. 33]. Емоційно-чуттєвий стан ліричного героя передає повноту настроєвості автора. Художня триєдність *герой – природа – кохання* єднає ліричного героя зі світом, несе ідею продовження життя, закликає жити і вірити у невмирущість почуттів. Про це йдеться у поезіях «З небом, з богом я зіллюся», «Ніжніша від ночі, миліша від ранку» тощо.

Ліричний герой пейзажної лірики споріднюється з таємницями живої природи, поринає у глибину кольорів, звуків («в сріблястім морі сад тонув», «осріблені місяцем гори блищать», «синіла ніч», «дивились зорі»). Суголосність картин природи і внутрішнього стану героя складають художню основу пейзажної лірики Олександра Олеся, у якій ліричному героєві відведено центральне місце.

Водночас з громадянськими та пейзажними мотивами Олександр Олесь увійшов у літературний простір як неперевершений майстер інтимно-особистісної лірики. Природа є домінантою інтимної лірики цього митця. Сила почуттів, чудова гра кольорів створює мелодійно-радісний настрій пое-

зіям «Чари ночі», «Затремтіли струни у душі моїй...», «Коли на крилах ночі» тощо. Феноменальним в інтимній ліриці митця є органічне поєднання стану закоханості (або нещасливого кохання) з пейзажними картинками. Пейзаж виступає органічним елементом життєвих обставин, складовою сюжету поезій. Образи природи зіставляються з настроями ліричного героя:

Ти з'являєшся, як ранок:

Як в чеканні б'ється серце!

Ти ідеши, як день блискучий...

Як радіє, квітне серце!

Ти проходиши... Ніби вечір....

Як щемить у щемках серце [4, с. 63].

Ліричний герой інтимних поезій як поетизована суть авторського «я» вірно кохає і широко розчаровується, він сильний і водночас слабкий. Він плаче і сміється, чекає і радіє. Асоціація душевних

ліричних настроїв ліричного героя з явищами природи є прикметною рисою поезики інтимної лірики Олександра Олеся доеміграційного періоду:

Тобі сказала рожка:

«Я бачила його:

Сьогодні вранці рвав він

Квітки з куща мого».

Шепнув тобі барвінок:

«І я його стрівав,

Засмучений ходив він

І лист мій потоптав» [4, с. 131].

Отже, настроєву доміную доеміграційної лірики Олександра Олеся визначають ніжність почуттів, щирість кохання, внутрішні переживання ліричного героя за долю рідного краю. Поезія доеміграційного періоду художньо фіксує еволюцію ліричного героя. Його образ є центром художньо змодельованої картини світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боров Ю. Эстетика. – 3-е изд. – М.: Политиздат, 1981. – 399 с.
2. Бахтин М. Литературно-критические статьи. – М.: Художественная литература, 1986.- 543 с.
3. Гинзбург Л. О лирике. – М.;Л.: Сов. писатель, 1964.- 381 с. 2-е изд; доп.
4. Олесь О. Твори: В 2 т. / Упоряд., авт. передм. та приміт. Р.П.Радишевський. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1: Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира. – 959 с.
5. Поет з душею вогняною. Олександр Олесь у спогадах, листах і матеріалах. – К.: Дніпро, 1999. – 224 с.
6. Лисенко Н. «Для мене довгих літ нема, але пісень... пісень без краю?». (з останніх записників О.Олеся) // Київська старовина. – 1999. – № 6. – С. 97-107 .

Стаття надійшла до редакції 17.03.2011